

פרשת בראשית

סדר בריאת העולם בששה ימים [פרק א]
 שביתת ה' בשבת [פרק ב פסוקים א-ג]
 יצירת האדם ונטיעת גן עדן והנחת האדם שם [פרק ב פסוקים ד-יד]
 ציווי האדם לא לאכול מעץ הדעת [פרק ב פסוקים טו-יח]
 קריאת האדם שמות לבעלי החיים [פרק ב פסוקים יט-כ]
 יצירת האשה מצלע האדם [פרק ב פסוקים כא-כה]
 פיתוי הנחש את האשה לאכול מעץ הדעת ופיתוי האדם [פרק ג פסוקים א-ו]
 פקידות עיניהם ועונש הנחש והאשה והאדם [פרק ג פסוקים ז-טז]
 קריאת האשה חוה [פרק ג פסוק כ]
 הלבשתם כתנות עור [פרק ג פסוק כא]
 גירושם מגן עדן [פרק ג פסוקים כב-כד]
 לידת קין והבל [פרק ד פסוקים א-ב]
 קרבנות קין והבל והריגת הבל על ידי קין [פרק ד פסוקים ג-ח]
 עונשו של קין [פרק ד פסוקים ט-טז]
 תולדות קין וזרעו [פרק ד פסוקים יז-כד]
 לידת שת לאדם ולידת אנוש לשת [פרק ד פסוקים כה-כו]
 עשרת הדורות שמאדם ועד נח ובניו ומנין שנותיהם [פרק ה]
 חטאי האנשים וגזירת המבול עליהם מלבד נח ששמע לה' [פרק ו פסוקים א-ח]

פרשת נח

תולדות נח וצדקתו [פרק ו פסוקים ט-יז]
 גזירת המבול וציווי נח על התיבה והכנסת בעלי חיים [פרק ו פסוקים יא-כב]
 ציווי נח לבוא לתיבה עם בעלי החיים וכניסתו מפני המבול [פרק ז פסוקים א-ט]
 ירידת המבול בקיעת המעיינות ותגבורת המים [פרק ז פסוקים י-כ]
 גויעת כל בשר ומוחיית היקום [פרק ז פסוקים כא-כד]
 הפסקת המבול ומנוחת התיבה [פרק ח פסוקים א-ה]
 שילוח עורב ויונה ויבושת הארץ [פרק ח פסוקים ו-יד]
 יציאתם מהתיבה והבטחת ה' לא להביא עוד מבול [פרק ח פסוקים טו-כב]
 ברכת ה' שיפרו וירבו וישלטו בכל בעלי החיים [פרק ט פסוקים א-ג]
 איסור אבר מן החי [פרק ט פסוק ד]
 איסורי רציחה [פרק ט פסוקים ה-ו]
 ציווי שיפרו וירבו [פרק ט פסוק ז]
 ברית ה' שלא יביא עוד מבול ונתינת קשת אות לברית [פרק ט פסוקים ח-יז]
 שכרות נח והתבזותו קללתו לחם וברכתו לשם ויפת [פרק ט פסוקים יח-כז]

מנין שנות נח [פרק ט פסוקים כח-כט]
 תולדות בני נח [פרק י]
 חטא אנשי דור הפלגה [פרק יא פסוקים א-ד]
 ירידת ה' והפצתם בכל הארץ [פרק יא פסוקים ה-ט]
 עשרה דורות מנח לאברם [פרק יא פסוקים י-כח]
 נישואי אברם ונחור ועקרות שרי [פרק יא פסוקים כט-ל]
 יציאת תרח ומשפחתו לכנען, ישיבתם בחרן ומיתתו [פרק יא פסוקים לא-לב]

פרשת לך לך

ציווי ה' לאברם לצאת מחרן וברכות שברכו [פרק יב פסוקים א-ג]
 הליכת אברם לארץ הבטחת הארץ ומסעותיו בה [פרק יב פסוקים ד-ט]
 ירידתו מצרימה עקב הרעב ולקחת שרי ע"י פרעה [פרק יב פסוקים י-כ]
 ישיבת אברם עם לוט ומריבת רועיהם והיפרדותם [פרק יג פסוקים א-ג]
 הבטחות ה' לאברם על הארץ וריבוי הזרע [פרק יג פסוקים ד-יח]
 מלחמות המלכים [פרק יד פסוקים א-יא]
 שביית המלכים את לוט והצלתו על ידי אברם שנצחם [פרק יד פסוקים יב-טז]
 ברכת מלכי צדק וסירוב אברם ליטול לעצמו מהשלל [פרק יד פסוקים יז-כד]
 הבטחת ה' לאברם שיתן לו זרע [פרק טו פסוקים א-ו]
 ברית בין הבתרים: הגלות והבטחת הארץ לזרעו [פרק טו פסוקים ז-כא]
 נישואי אברם עם הגר וזלזולה כשהרתה בשרי [פרק טז פסוקים א-ד]
 בריחת הגר מפני שרי [פרק טז פסוקים ה-ו]
 הבטחת המלאך להגר שתלד ותקרא שמו ישמעאל [פרק טז פסוקים ז-ז]
 לידת ישמעאל [פרק טז פסוקים טו-טז]
 הבטחת ה' לאברם על ריבוי זרעו והארץ ושינוי שמו לאברהם [פרק יז א-ח]
 ציווי עשיית ברית מילה על אברהם וזרעו [פרק יז פסוקים ט-יד]
 שינוי שם שרי לשרה, הבטחה שתלד ושיקרא יצחק [פרק יז פסוקים טו-כב]
 מילת אברהם וכל אנשי ביתו [פרק יז פסוקים כד-כז]

פרשת וירא

התגלות ה' לאברהם וסעודה שהכין למלאכים [פרק יח פסוקים א-ח]
 בשורתם שילדו וצחוק שרה על כך [פרק יח פסוקים ט-טז]
 ה' מודיע לאברהם על גזירת סדום [פרק יח פסוקים כב]
 בקשות אברהם להצלתם בעבור הצדיקים ודחיית בקשותיו [פרק יח פסוקים כג-לג]

ביאת המלאכים לבית לוט בסדום _____ [פרק יט פסוקים א-ג]
 תביעת אנשי סדום מלוט שיוציא את
 המלאכים _____ [פרק יט פסוקים ד-יא]
 הצלת לוט ומשפחתו והימלטו לצוער והפיכת
 הערים _____ [פרק יט פסוקים יב-כט]
 לידת בנות לוט ממנו את אבות מואב
 ועמון _____ [פרק יט פסוקים ל-לח]
 ירידת אברהם לגרר ולקחת אשתו
 לאבימלך _____ [פרק כ פסוקים א-ב]
 חלום אבימלך שיענש והצטדקותו וקבלת
 דבריו _____ [פרק כ פסוקים ג-יז]
 דברי אברהם ואבימלך והשבת שרה לאברהם
 ורפואתו _____ [פרק כ פסוקים ח-יח]
 לידת שרה את יצחק מילתו ומשתה שנעשה
 בהיגמלו _____ [פרק כא פסוקים א-ח]
 גירוש ישמעאל והגר לבקשת שרה _____ [פרק כא פסוקים ט-יד]
 נטיית ישמעאל למוות ושמיעת המלאך קול
 הגר _____ [פרק כא פסוקים טו-כא]
 כריתת ברית בין אברהם לאבימלך _____ [פרק כא פסוקים כב-לד]
 פרשת העקידה _____ [פרק כב פסוקים א-יט]
 תולדות נחור אחי אברהם _____ [פרק כב פסוקים כ-כד]

פרשת חיי שרה

מיתת שרה וקניית אברהם מערת המכפלה לקבורתה _____ [פרק כג]
 שליחת אברהם את אליעזר לקחת אשה
 ליצחק _____ [פרק כד פסוקים א-ט]
 הליכת אליעזר לחרן וסימן שנתן בנערה
 הראויה _____ [פרק כד פסוקים י-יד]
 קיום הסימן ברבקה והליכתם לביתה _____ [פרק כד פסוקים טו-לב]

בקשת אליעזר לקחת את רבקה והסכמתה
 לילך _____ [פרק כד פסוקים לג-סא]
 ראיית רבקה את יצחק ונישואיהם _____ [פרק כד פסוקים סב-סז]
 נישואי אברהם עם קטורה ובנים שנולדו
 להם _____ [פרק כה פסוקים א-ד]
 חלוקת אברהם את רכושו _____ [פרק כה פסוקים ה-י]
 מיתת אברהם וקבורתו _____ [פרק כה פסוקים יא-יז]
 תולדות ישמעאל ומיתתו _____ [פרק כה פסוקים יח-יח]

פרשת תולדות

הריון ולידת יעקב ועשו וגדילתם _____ [פרק כה פסוקים יח-כח]
 מכירת בכורת עשו ליעקב _____ [פרק כה פסוקים כט-לד]
 הציווי ליצחק שלא יד למצרים והברכות שבירכו
 ה' _____ [פרק כו פסוקים א-ה]
 טענות אבימלך על יצחק שאמר שרבקה
 אחותו _____ [פרק כו פסוקים ו-יא]
 עושרו של יצחק ושילוחו מגרר _____ [פרק כו פסוקים יב-יז]
 מריבת הבארות וחפירת באר שלא רבו
 עליה _____ [פרק כו פסוקים יח-כב]
 ישיבת יצחק בבאר שבע וברית שכרת עם
 אבימלך _____ [פרק כו פסוקים כג-לג]
 נשות עשו _____ [פרק כו פסוקים לד-לה]
 רצון יצחק לברך את עשו _____ [פרק כז פסוקים א-ה]
 רצון רבקה שיתברך יעקב ושליחתה אותו _____ [פרק כז פסוקים ו-יז]
 ביאת יעקב ליצחק וברכתו אותו _____ [פרק כז פסוקים יח-כט]
 ביאת עשו ליצחק ובכיותו וברכות שבירכו _____ [פרק כז פסוקים ל-מ]
 שנאת עשו ליעקב ובריתו לחרן _____ [פרק כז מא-מו - פרק כח א-ה]
 לקחת עשו את בת ישמעאל לאשה _____ [פרק כח פסוקים ו-ט]

ביאור המקרא

ספר בראשית

ספר 'בראשית' עוסק בעיקרו בסדר השתלשלות תולדות העולם בכאלפיים שנותיו הראשונות^א. שנים אלו מכונות 'אלפיים שנות תוהו'^ב, שנמשכו מעת בריאת העולם בששת ימי בראשית, דרך תולדותיהם של האבות הקדושים, וכלה בירידת 'עקב ובניו מצרימה, שם היתה תחילת היסודו של עם ישראל כעם הנבחר מכל העמים^ג.

הענינים המתוארים בספר זה הם מן הדברים שבכבשוננו של עולם, ובפרט חלקו הראשון העוסק בבריאת העולם, שמלבד הסודות הנשגבים הרמוזים בכל אות ותג שבו, גם על דרך הפשט רב בו הנסתר על הגלוי, והוא נשגב מבינתנו^ד.

כתב הרמב"ן בהקדמתו לפירוש התורה, שלדברי האומר (גיטין ס.) שהתורה נכתבה מגילות, משה רבינו כתב את ספר בראשית מפיו של הקב"ה בעלותו להר סיני. שכן נאמר (שמות כד יב) 'עלה אלי ההרה והיה שם, ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה'. 'לוחות האבן' אלו הם עשרת הדברות, ו'המצוה' אלו הם כל מצוות עשה ולא תעשה שבתורה, 'והתורה' אלו הם סיפורי התורה שמתחילת ספר בראשית, ונקראים 'תורה' כי הם מורים לבני אדם את דרך האמונה, וברדתו מן ההר כתב מתחילת התורה עד סוף ספור המשכן. אבל לדברי האומר (שם) שהתורה חתומה ניתנה, אף ספר בראשית נכתב בסוף שנת הארבעים ליציאת בני ישראל מצרים, בשעה שנצטוו משה 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו' (דברים לא יט).

- א. ליתר** דיוק אלפיים שלש מאות ותשע שנים, עד מיתת יוסף ואחיו במצרים.
ב. תנ"א (רבה פ"ב, סנהדרין (צז)).
ג. מלבד כל האמור, כולל ספר זה שלש מצוות שנצטוו בהן עם ישראל, וכן נרמזו בו שבע מצוות שנצטוו עליהן בני נח שיבוארו במקומן.
ד. עיין פתיחת הרמב"ם למורה נבוכים, ורמב"ן (פסוק א).

א א בִּרְאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים א בְּקֶדְמִין בְּרָא יְיָ יֵת שְׁמַיָּא
אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ יֵת אֲרֻעָא:

רש"י

ב' רבתי

אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו זכרונם
לברכה (ב"ר א ח) בשביל התורה שנקראה ראשית דרפּו
(משלי ח כב), ובשביל ישראל שנקראו ראשית פְּבוֹאֶתָהּ
(ירמיה ב ג). ואם זאת לפרשו כפשוטו כך פרשהו,
בראשית בריאת שמים וארץ והארץ הייתה מהו וזהו
ומשך ואמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות
סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאלו בא להורות
כך, היה לו לכתוב 'בראשונה ברא את השמים' וגו',
שאלו לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו,
כמו בְּרִאשִׁית מִמְלַכְתָּהּ יְהוֹיָקִם (שם ט ח), ראשית

א (א) בראשית. אמר רבי יצחק, לא היה נריך
להתחיל את התורה אלא מהחֲדָשׁ הָיָה לָכֵס (שמות יב ב)
שהיא מלוא ראשונה שנִשְׁטוּוּ צה ישראל, ומה טעם
פתח בצרראשית, משום פֶּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לַעֲמּוֹ לִתְת
לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם (תהלים קיא ו), שאלו יאמרו אומות
העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה
גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש צרוך
הוא היא, הוא צררה, ונתנה לאשר ישר צעיניו,
צרנונו נתנה להם וצרנונו נטלה מהם ונתנה לנו
(תנחומא ישן יא): בראשית ברא. אין המקרא הזה

ביאור רש"י

טעם להתחלת התורה במעשה בראשית

כשרצה נִתְּנָה לָהֶם [-לשבעה אומות], וכשעלה בְּרִצּוֹנוֹ
לִתְתָהּ לָנוּ נִטְלָה מֵהֶם וְנִתְּנָה לָנוּ, הרי שלא כבשנו את
הארץ בזרוע, אלא מאדון הארץ קיבלנוה" (תנחומא ישן יא).

הכרח לפרש תיבת 'בראשית' עפ"י דרש

בְּרִאשִׁית בְּרָא. מכיון שפסוק זה אי אפשר לפרשו ככתבו
וכמו שמוכיח רבינו להלן, לכן אין הַמִּקְרָא הָזֶה
אומר אֵלָּא דְרִשְׁנִי - אין הפסוק מלמד כלום, אלא עליך
לדרשו בכדי להבינו. ולכן יש לדרשו כְּמוֹ שְׁדִרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ
זְכוֹנֵם לְבָרְכָה (ב"ר א א), שאין הפסוק בא ללמד סדר
הבריאה, אלא לפרש את טעם הבריאה, ומשמעו 'בשביל
ראשית' ברא אלהים' וגו', וכלומר ששמים וארץ נבראו
בְּשִׁבִיל הַתּוֹרָה שְׁנִקְרָאת 'רִאשִׁית דְּרָכוֹ' (משלי ח כב) [-שהיא
קדמה לבריאת העולם], וּבְשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל שְׁנִקְרָא 'רִאשִׁית
תְּבוֹאָתָהּ' (ירמיה ב ג) [-שהם כמו ראשית התבואה החדשה
לפני העומר שאסורה באכילה, שכל האומות שמצרים להם
ואוכלים אותם, יתחייבו ותבוא עליהם רעה].

וְאֵם בָּאתָ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשּׁוֹטוֹ - שבא הכתוב לספר על
הבריאה ולא לפרש טעמיה, כִּן פְּרִשְׁהוּ - שפסוק זה נמשך

א (א) בְּרִאשִׁית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. אָמַר
רַבִּי יִצְחָק, באמת לא הָיָה צָרִיךְ לְהִתְחִיל
אֵת הַתּוֹרָה שעיקרה להורות ולהגיד לבני ישראל את
המצוות המוטלות עליהם, אֵלָּא מִפְּרִשְׁתָּ הַחֲדָשׁ הָזֶה לָכֵס'
(שמות יב ב) ששם נתפרשה מצות קידוש החודש שְׁהִיא
מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שְׁנִצְטָווּ בָּהּ כָּלל יִשְׂרָאֵל, וְמָה טַעַם פִּתַּח
הַכְּתוּב בְּרִאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים וגו' לספר על בריאת העולם,
מִשּׁוּם הַטַּעַם הַמְּפֹרֵשׁ בַּסֵּפֶר תְּהִלִּים (קיא ו) 'פֶּחַ מַעֲשָׂיו
הִגִּיד לַעֲמּוֹ לִתְת לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם' - הִגִּיד הַקֶּבֶ"ה לַעֲמּוֹ
יִשְׂרָאֵל אֵת כַּח מַעֲשָׂיו הַגְּדוֹלִים בְּבִרְיַת הָעוֹלָם, בְּכַדִּי לִיתֵן
לָהֶם אֲרָצוֹת שֶׁהָיוּ יְרוּשָׁתָם שֶׁל גּוֹיִם, וְהִינּוּ שָׂאֵם יֹאמְרוּ
אֲמוֹת הָעוֹלָם לִישְׂרָאֵל, לִסְטִים [-גִּזְלָנִים] אֲתֶם שְׂכָנֵיבְשֶׁתֶּם
אֲרָצוֹת שְׁבַעָה גּוֹיִם [-אומות] שֶׁהֵם הָיוּ יוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ קוֹדֶם
שְׁבִאתָם, וְאֲתֶם מַחֲזִיקִים בָּאֲרָצוֹת אֵלּוֹ שֶׁלֹּא כְּדִין, הֵם [-בני
ישראל] אֹמְרִים וּמְשִׁיבִים לָהֶם [-לאומות העולם], כֹּל הָאָרֶץ
שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיא, שֶׁהִיא הוּא בְּרָאָה כַּמְּפֹרֶשׁ
בַּתּוֹרָה, וְנִתְּנָה לְאִשְׁרֵי [-לזוה אשר] יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו, בְּרִצּוֹנוֹ -

היא שלכם, שהרי שם היו לו כמה בנים, ומנין שכל הארץ הזאת נפלה
לגורלכם (גו"א, רש"י מ"ה א טו).

ה. ופתח הכתוב להודיע בהתחלת התורה שירות הארץ לישראל היא
באמת וצדק, כדי לחזק את מצוות התורה, שהרבה מהן תלוין ביישובת
הארץ (גו"א). וי"מ שפתח בזה כי הוא מיסודי התורה, שלא יאמרו
האומות שאף ישראל מקבלי התורה אינם מקיימים אותה, שכתוב בה
לא תגזול, והם יושבים בארצם בגזילה (לבוש). והמשיך הכתוב בסדר
הדורות, שכולם הכעיסו לפניו יתברך עד שמצא את אברהם בחירו
וכרת עמו ברית בין הבתרים והבטיחו את הארץ, וסיפר תולדות זרעו
עד יעקב ובניו שרק בהם נתקיים תנאי הברית כי גר יהיה זרעך בארץ
לא להם (להלן טו א), ולא בבני ישמעאל ועשו (גו"א).

ו. הבי"ת משמש במקום תיבת 'בשביל', כמו ויעבוד יעקב ברחלי (להלן
כט ב) בשביל רחל (רא"ס).

א. רבינו הזכיר כאן שם בעל המימרא, שלא כדרכו ברוב המקומות
שמביא המדרשים בסתם, בכדי לרמוז שם אביו רבי יצחק בתחילת
ספרו משום כבודו (אגד"ס).

ב. שכן שמה 'תורה' מלשון הוראה. ואף שבדאי אין סיפור אחד בתורה
שלא לצורך, מכל מקום היה צריך להתחיל מהמצוה הראשונה (רא"ס
וגו"א). ומעשה בראשית היה יכול להיכתב בסוף התורה (נח"י). או בספר
לעצמו כמו ספר איוב (רע"ב, דב"ט).

ג. אבל מה שנצטוו בני נח והאבות, לא נצטוו אלא יחידים (חזקוני, עין
גו"א).

ד. הם המנויים במשנה תורה (דברים ז א). ואף שכשחילק נח את הארץ
לבניו נפלה ארץ ישראל לחלק בנו שם שישאל יוצאים ממנו, אלא
שאחיו חם אבי נענן כבשה ממנו כמו שמפרש רבינו להלן (יב ו), מ"מ
עדיין יטענו האומות לישראל 'לסטים אתם' שהלא אינו מוכח שהארץ

ביאור המקרא

פרשת בראשית

הכתוב מתאר מעשי בריאת שמים וארץ ותולדותיהם בששת ימי בראשית, דבר יום ביומו, ושביבת ה' ממלאכת הבריאה ביום השביעי ומלמד על ברכתו וקדושתו היתירה של יום השבת. יש כממעשי הבריאה שנכתבו בפירוש, ויש מהם שלא נתפרשו בכתוב^א, או שנכתבו בדרך רמז. וכתבו הראשונים^ב, שלא נכתבה אלא הבריאה הנראית לעינינו, ולא דברים שאינם נראים לעיניים^ג. לאחר מעשה הבריאה מוזכרת בריאת האדם, נטיעת גן עדן, הכנסת האדם לשם ויצירת האשה מצלעו. הנחש פיתה את האשה לאכול מעץ הגן שנאסרו בו והיא נתנה ממנו גם לבעלה ולכן התקללו שלשתם והוצאו אדם ואשתו מגן עדן. הכתוב מספר על לידת קין והבל והריגת הבל על ידי קין וקללתו. לאחר מכן מונה הכתוב דור אחר דור את האבות ובניהם עד נח, ומספר על חטאי בני האדם שבעבורם אמר ה' למחותם מהארץ.

פרק א

הבריאה בתחילתה

(א) **בְּרֵאשִׁית בְּרָא - בתחילת בראי** [-כשהתחיל

לברוא] **אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ** וכל תולדותיהם^ד, היתה דמות הבריאה כדלהלן:

א. ראה במסכת אבות (פ"ה מ"ו) ובפסחים (נד), שעשרה דברים או יותר נבראו בערב שבת בין השמשות, ובפסחים (שס) ששני דברים נבראו במוצאי שבת.

ב. רש"י וחזקוני (פסוק כז), וראה עוד בתוספות השלם (פסוק לא אות טז).

ג. כגון מלאכים וגיהנום ומעשה מרכבה.

ד. רש"י, רש"י ואבע"ז.

וכתב רש"י, שלא יתכן לפרש את הכתוב כפשוטו, שבתחילה ברא ה' את השמים ואת הארץ, משום שאם כן היה צריך להכתב 'בראשונה' ולא 'בראשית', שכן בכל מקום 'ראשית' אינה תיבה בפני עצמה אלא היא דבוקה לתיבה שלאחריה. וגם על פי סדר הבריאה לא נכון לומר שהשמים והארץ נבראו תחילה, שהרי המים קדמו להם, ככתוב להלן (פסוק ב) 'ורוח אלהים מרחפת על פני המים'. וגם האש קדמה לבריאתם, שכן השמים נבראו מאש ומים, כדברי הבריתא בחגיגה (יב), וכן פירש רש"י על פי פשוטו. עוד פירש רש"י על פי מדרשו (ב"ר א ד), שתיבת 'בראשית' מכוונת כנגד התורה שנקראה 'ראשית דרכי' (משלי ח כב), וכנגד ישראל שנקראו 'ראשית תבואתו' (ירמיה ב ג), שבשבים נברא העולם. וראה עוד במדרש (שם) בדברים נוספים המכונים 'ראשית' שבזכותם נברא העולם.

אך הרס"ג ועוד ראשונים פירשו כפשוטו של מקרא, שמשמעות 'בראשית' היא 'בראשונה', וכן הוא בתרגום אונקלוס ותרגום יונתן. וכתב הרמב"ן בישב דרך זו מקושיות רש"י, שלשון 'בראה' יכוין רק על דבר שנברא יש מאין, והוא החומר ההיולי [-היסודי] של השמים והחומר ההיולי של הארץ. שבתחילת בריאתם היו מופשטים מכל צורה, ואחריהם לא נתחדשה שום בריאה יש מאין, אלא שהלישם הבורא צורות שונות, ומהם יצר הבורא ועשה את כל הנבראים.

טעם שלא פירשו 'בראשית' כפשוטו

י"מ 'בראשית' כפשוטו - בראשונה

לפסוק שלאחריו וכלומר **'בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְהָאָרֶץ [-כאשר הארץ] הָיְתָה תְּהוּ וָבְהוּ וְחָשֶׁךְ** וגו' אז **'וַיֹּאמֶר [-אמר] אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי אוֹר**, דהיינו שבא לספר על בריאת האור.

ועל כרחק לא **בָּא הַמִּקְרָא לְהוֹרֹת וּלְלַמֵּד סֵדֶר הַבְּרִיאָה** ופשוטו כמשמעו 'בתחילה ברא ה' את השמים ואת הארץ', ובא לומר **שָׁאֵלוּ [-שמים וארץ] קָדְמוּ לְהִיבְרָא** לפני שאר

עוד הביא הרד"ק, שיש שמפרשים ש'בראשית' הוא במשמעות 'קודם', שלפני בריאת השמים והארץ היתה הארץ תוהו ובוהו. אך הרשב"ם דחה פירוש זה, וכתב שלא יתכן שקודם בריאת הארץ יאמר עליה 'והארץ היתה תוהו ובוהו'. אכן הרד"ק כתב בביאור שיטה זו, שהארץ היא היבשה, ואמר הכתוב שלפני שנעשתה ליבשה היתה תוהו ובוהו. והחזקוני (פסוק ב) פירש, שלפני בריאת הארץ היה המקום שהיא עתידה להבראות בו תוהו ובוהו.

ה. נזכר כאן שם 'אלהים' שהוא כנגד מידת הדין, ללא שם 'הו"ה' שהוא כנגד מידת הרחמים, משום שבתחילה עלה במחשבתו לברוא את העולם במידת הדין, וכשראה שאין העולם יכול להתקיים במידת הדין, הקדים את מידת הרחמים ושיתפה עם מידת הדין. והוא שנאמר להלן (ב ד) 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים' (רש"י עפ"י ב"ר יב טו).

אמרו בגמרא (מגילה ט) ששבעים ושנים הזקנים שכינסם תלמי המלך שיתרגמו התורה ליוונית, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד מהם והסכימו לדעת אחת, ושינו וכתבו לו 'אלהים ברא בראשית' כדי שלא יאמר ש'בראשית' שם הוא, ושתי רשויות הם וראשון ברא את השני.

ו. האבע"ז מפרש ש'שמים' הם הרקיע המוזכר בסמוך (פסוק ו), שנברא ביום השני. וגם רש"י (שם) פירש כן, אלא שכתב שנברא ביום הראשון ונתחזקו ביום השני, וראה להלן (שם) בהרחבת הדברים. אך הרמב"ם (מו"נ ח"ב פ"ל) ועוד ראשונים כתבו ששמים ורקיע הם שני נבראים שונים, כמובא להלן (שם). וכן שינו בתנחומא ישן (ס"א): רבי יוחנן אמר שמים וארץ נבראו ביום ראשון, ובשני ברא הקב"ה את הרקיע.

ז. תיבות 'את' שנאמרו בסמיכות לשמים ובסמיכות לארץ באו לרבות את תולדות השמים, שהם חמה ולבנה וכוכבים ומזלות, ואת תולדות הארץ שהם אילנות ודשאים וגן עדן (רש"י פסוק יד עפ"י ב"ר א יד). וכן היא שיטת רבי נחמיה (שם יב ד), ששינו שם: רבי יהודה אומר, לששת

י"מ 'בראשית' מקודם

טעם שנזכר שם אלהות

סדר לשון הכתוב

מהו 'שמים'

מה מרבות תיבות 'את'

ביאור רש"י

בראות. **שָׁאֵם בָּא הַכְּתוּב לְהוֹרֹת** על כָּךְ שתחילה נבראו שמים וארץ, **הָיְתָה לוֹ לְכַתֵּב 'בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם' וְגו'** ולא 'בראשית', לפי **שָׁאֵן לָךְ תִּיבַת 'רֵאשִׁית' הַמוּפִיעַ בְּמִקְרָא שָׁאֵינוּ דְּבוּק וְנִסְמָךְ לְתִבָּה שְׁלֹאֲחֶרֶץ וּפִירוּשׁוֹ 'רֵאשִׁית' שֶׁל דָּבָר זֶה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר (שם כז א) 'בְּרֵאשִׁית מִמְּלַכֶּת יְהוּיָקִים'** דהיינו בהתחלת מלוכת יהויקים מלך יהודה, וכן האמור בנמרוד **'רֵאשִׁית מִמְּלַכְתּוֹ'** (להלן י"ה) היינו

עיין רד"ק שם).

ח. 'ויאמר' בוא"ו ההיפוך, שמהפך מלשון עתיד ללשון עבר (רא"ם).

ז. הוא"ו משמש במקום תיבת 'כאשר', כענין הפסוק בתהלים (סג ו) וישפתי רגנות יהלל פ"י, שפירושו כאשר שפתי רגנות תהלל פי (רא"ם),

ב וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ ב וְאֶרְעָא הָיָה צִדְיָא
וְחִשְׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרִיקְנִיָא וְחִשּׁוּכָא (בנ"א נוסף
פְּרִיש) עַל אִפִּי תְהוֹמָא

רש"י

(פסוק ז) וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם ועדיין לא
גילה המקרא (בסידור הקודמים והמאחרים כלום)
צריחת המים מתי היתה, הא למדת שקדמו המים
לארץ. ועוד שהמים מאש ומים נצראו. על כרחך לא
לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאחרים כלום:
ברא אֱלֹהִים. ולא נאמר צרא ה', שצתחלה עלה
צמחשצה לצראתו צמדת הדין, ראה שאין העולם
מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין,
היינו דכתיב (להלן ז ד) צִיּוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ
וְשָׁמַיִם (ראה צ"ר יב טו): (ז) תְּהוֹ וְכָהוּ. מהו לשון
תמה ושממון, שאדם תוהה ומשתומם על זהו שזה:
תְּהוֹ. אֶשְׁטוּי־יִשׁוּ"ן צלע"ו: בְּהוֹ. לשון ריקנות
וְכָהוּ: עַל פְּנֵי תְהוֹם. על פני המים שעל הארץ:

ממלכתו (להלן י י), רִאשִׁית דְּגָנְךָ (דברים יח ד). אף כאן אתה
אומר **צראשית צרא אֱלֹהִים** וגו' כמו צראשית צְרוּא,
ודומה לו תְּחִלַּת דְּבָר ה' בְּהוֹשֶׁעַ (הושע א ז), כלומר,
תחלת דבורו של הקדוש ברוך הוא בְּהוֹשֶׁעַ וְיִאמֶר ה'
אֵל הוֹשֶׁעַ וגו'. ואם תאמר להורות צא שאלו תחלה
נצראו ופירשו **צראשית** הכל צרא אלו, ויש לך
מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו
פִּי לֹא סָגַר דְּלִתִּי בְּטָנִי (איוב ג ט), ולא פירש מי הסוגר,
וכמו יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקָא (ישעיה ח ד), ולא פירש מי
ישאנו, וכמו אֵם יִחְרוֹשׁ בְּבָקָרִים (עמוס ו ז), ולא פירש
אם יחרוש אדם צבוקים, וכמו מְגִיד מִרְאשִׁית אֲחֵרִית
(ישעיה מו י), ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר.
אם כן תמה על עצמך שהרי המים קדמו, שהרי כתיב

ביאור רש"י

כאלו שֶׁמְקַצְרִים את לשונם וּמְמַעְטִים תְּבֵה אַחַת², כְּמוֹ
שמצאנו 'פִּי לֹא סָגַר דְּלִתִּי בְּטָנִי' (איוב ג י) [-כשבאו על איוב
יסורים קלל את יום היוולדו, על אשר באותו יום לא סגר זה
שביכלתו לסגור את דלתי הבטן שממנו נולדתי, שלא אוולד]
וְלֹא פָּרַשׁ מִי הַסּוּגָר, וְכֵמוֹ 'יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקָא' (ישעיה ח ד)
[-נבואת נפילת דמשק לפני מלך אשור, שישא אז הנושא את
כל נכסי דמשק אל מלך אשור], וְלֹא פָּרַשׁ מִי יִשְׁאָנוּ, וְכֵמוֹ
'אֵם יִחְרוֹשׁ בְּבָקָרִים' (עמוס ו ז) [-האם יוכל אדם לשנות גדרי
עולם ולחרוש עם בָּקָר בסלע הקשה], וְלֹא פָּרַשׁ אֵם יִחְרוֹשׁ
אָדָם בְּבָקָרִים, וְכֵמוֹ 'מְגִיד מִרְאשִׁית אֲחֵרִית' (ישעיה מו י)
[-כבר מראשית הדבר מגיד הקב"ה מה שיהיה באחריתו], וְלֹא
פָּרַשׁ מְגִיד מִרְאשִׁית דְּבָר אֲחֵרִית דְּבָר, ואף כאן נפרש שהוא
מקרא קצר וכלומר 'בראשית הכל ברא ה' את השמים ואת
הארץ'. אֵם כֵּן תֵּאמַר, הגם שהפסוק יתפרש על נכון, אבל
תִּמָּה עַל עֲצָמָךְ איך אפשר לומר ששמים וארץ נבראו
'בתחילת הכל' שֶׁהָיָה הַמַּיִם קִדְמוֹ להם בבריאה. שֶׁהָיָה כְּתִיב
בפרשה זו (פסוק ב) 'וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם', ואיך
יזכיר הכתוב את מציאות המים וְעַדִּין לֹא גִלָּה הַמְּקָרָא
(בסידור הקודמים וְהַמְּאַחֲרִים כְּלֹם³) על בְּרִיאַת הַמַּיִם מִתִּי
הִיְתָה⁴, ומה נשתנו משאר הנבראים שפירש הכתוב את

ההתחלה של מלכותו, וכן 'רִאשִׁית דְּגָנְךָ' (דברים יח ד) היינו
הראשית של הדגן, אֵף כֵּן צִרִיךְ לִסְמוּךְ תִּיבַת 'בראשית'
לתיבה שלאחריה, ומאחר שאין לומר 'בראשית של ברא',
על כרחך יש לך להוציא את הפסוק מכתבו וְאַתָּה אומֵר
- מפרש את הכתוב 'בְּרִאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים' וגו' כְּמוֹ -
כאילו נאמר 'בְּרִאשִׁית בְּרָא' דהיינו 'בתחילת בריאת ה' את
השמים ואת הארץ היה כך וכך', דהיינו כמו שנתבאר שהוא
נמשך לפסוק שלאחריו ובא לספר על בריאת האור. ויש
במקרא דוּמָה לו - תיבה שמתפרשת כאילו ננקדה בצורה
אחרת, משום התיבה הדבוקה לה - בפסוק (הושע א ב)
'תְּחִלַּת דְּבָר ה' בְּהוֹשֶׁעַ', שאין לפרשו ככתבו 'בתחילת של
דיבר', ועל כרחך יש לפרשו כאילו נאמר 'תחילת דְּבָר'
וְכָלומר, תְּחִלַּת דְּבָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּהוֹשֶׁעַ הַנְּבִיא
היתה נבואה זו 'וְיִאמֶר ה' אֵל הוֹשֶׁעַ' וגו'.

וְאֵם תֵּאמַר שבכל זאת עדיין אפשר לפרש הפסוק כמשמעו
הפשט שמדבר על סדר הבריאה וְלְהוֹדוֹת בָּא שְׂאֵלוֹ [-שמים
וארץ] תְּחִלָּה לכל הברואים נִבְרָאוּ, וְכֵן פְּרוּשׁוֹ 'בְּרִאשִׁית'
הַכֹּל 'בְּרָא' ה' את אֵלוֹ - שנפרש את הפסוק כאילו כתוב כאן
'הכל' ותיבת 'בראשית' נסמכת אליה, אלא שהוא מקרא קצר
והשמיט את התיבה המובנת מעצמה, וְיִשׁ לָךְ הרבה מְקָרָאוֹת

יב. מִצָּאנוּ בכמה מקומות שכאשר הדבר מובן מעצמו, קיצר המקרא
וחיסר התיבה, והרי היא כאילו כתובה (גוי"א, ד"ד).

יג. בְּנוֹסחאות המדויקות השמיטו תיבות אלו, וכן נראה מדברי המפרשים.
יד. ר"ל לא הזכיר הכתוב את בריאת המים כלל. והוסיף רבינו 'מתי
היתה', כי אם היה מזכיר את בריאתם ממילא היה כותב גם את זמן
בריאתם, כמו שאר הבריאות שהזכיר זמן בריאתם (רא"ם).

ט. כי אין תיבה נסמכת לפועל התלוי בזמן נכגון 'הלך' 'הולך' 'ילך', אלא
לשם דבר או פעל מקור נשם הפעולה שאינו מתייחס לזמן ולגוף, 'הליכה'.
י. תִּיבַת 'ברא' מתפרשת רק כפי כתיבתה בתורה אבל בניקוד שונה,
דיש אֵם [-עיקר] למסורת הכתיבה ואף שאינו נקרא כן (שפ"ח).
יא. ואין לפרש כאן 'תחילת הכל דיבר ה' בהושע', שהלא קדמו לו
נביאים (בא"ה).

ביאור המקרא

(ב) וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֶּהוֹ וְבָהוּ - רִיקָה וְשׁוּמָמָה, וְחֹשֶׁךְ הָיָה עַל פְּנֵי תְהוֹם - עַל פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ,

ימים נברא העולם, ככתוב במעשה כל יום ויום ויחיה כן. ורבי נחמיה אומר, ביום הראשון נברא כל העולם. אמר רבי ברכיה בשיתו של רבי נחמיה, ויאמר אלהים תוצא הארץ (פסוק כד), אין לשון תוצא אלא בדבר שהיה מוכן מבראש נהן כתאנים שניטע אילנן ביום אחד וכל אחת ואחת מהן מופיעה ביומיה. והוא כעין דברי הרמב"ן שהובאו לעיל. אך בגמרא (חגיגה יב) שנינו: שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא, אתה ששימשת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה שהיה דורש כל יאתין שבתורה, יאת השמים ואת הארץ מה היה דורש בהן. אמר לו, אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר, שמים שמו של הקדוש ברוך הוא ויהיה משמעות הכתוב אלהים שמים ברא את הארץ, עכשיו שנאמר את השמים ואת הארץ, שמים שמים ממש, ארץ ארץ ממש. ולמה נאמר את הארץ, כדי להקדים שמים לארץ, שכן אילו נאמר את השמים וארץ היה משתמע שנבראו כאחד. אמנם דבר זה שנוי במחלוקת תנאים (חגיגה שס), לדעת בית שמאי שמים נבראו תחילה, ולדעת בית הלל ארץ נבראה תחילה, ולדעת חכמים שניהם נבראו כאחת. וראה במהרש"א (ח"א חגיגה שס ד"ה בשי"א) בביאור מחלוקת זו.

ח. כתב האב"ע, שהוא"ו של ויהא"ר היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל נלכאורה הוקשה לו על פי דרכו ודרך רש"י שהובאה בהערה לעיל, שפסוק זה נקרא יחד עם הפסוק הקודם, שאם כן אין מקום בתחילת הפסוק לוא"ו החיבור. על כן פירש שהוא"ו משמשת כפ"א רפה בלשון ערבית שהוראתה היא כעין יא"ו (ראה בספר הרקמה לרבי יונה אבן גנאח ש"י סג). וכך היא משמעות הדברים, בתחילת בריאת השמים והארץ, אזי הארץ היתה תהו ובהו. אך הרא"ם והגור אריה פירשו על פי דרך רש"י, שוא"ו זו היא וא"ו החיבור, שכן שלשת הפסוקים הראשונים שבפרשה זו הם המושך אחד. וכך היא משמעות הדברים, בתחילת בריאת השמים והארץ, וכאשר היתה הארץ תהו ובהו, אזי ויאמר אלהים יהי אור.

דרשה
אחרת
ב"א'

משמעות
הוא"ו
בתיבת
'ויהא'רץ'

ט. רש"י על פי תרגום אונקלוס.

והוסיף רש"י, שיתוהו הוא מלשון תמיהה והשתוממות, שהאדם משתומם על הריקנות שיש ב"בהו. וכתבו הרא"ם והגור אריה, שאין לפרש בדבריו שהוא"ו של ובהו היא במקום ב"ת וכאילו נכתב ויהי' בבהו, אלא ויתוהו ובהו הם שמות נרדפים, ומשמעות שניהם היא ריקנות, וריקנות נקראת גם ויתוהו על שם התמיהה שהיא מעוררת בכל רואיה. ובמדרש (ב"ר ב ב) שנינו, שהארץ היתה יושבת תוהו ובהו, ואמרה, העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת, העליונים ניוונים מזיו השכינה, והתחתונים אם אינם יגיעים אינם אוכלים. וראה שם עוד בסיבת תהית הארץ. ובתרגום יונתן פירש, שהארץ היתה שוממה מבני אדם וריקה מבהמות.

ובגמרא (חגיגה יב) שנינו: ויתוהו זה קו ירוק שמקיף את כל העולם שממנו יצא חשך, ובהו אלו אבנים המפולמות נלדעת רש"י (חגיגה שס ד"ה מפולמות) ו'לחות', לדעת הרלב"ג 'נעלמות' ולדעת הערוך (ערך מפלם) 'חזקות' המשוקעות בתהום, שמהן יוצאים מים. והרס"ג פירש, שיתוהו הוא מלשון תהום המלאה מים המזכרת בסמוך, ובהו על שם שהיתה הארץ מוצפת מים כים. והרמב"ן לדרכו (פסוק א) פירש על מדרש רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות ב), שיתוהו הוא החומר ההיולי, וקרוי ויתוהו על שם שאדם תוהה עליו, ואינו יכול להחליט מה שמו, בהיותו מופשט מכל צורה ואין נתפס בו שום שם. ובהו מורכב מתיבות ו'בו הוא', והיא תחילת התלבשות הצורה בחומר זה, וכבר יש בה ממש. ובצורה זו כבר נתגלו ארבעת יסודות הבריאה, אש, מים, עפר, ואויר נרוח. וראה עוד להלן במובא מדבריו בענין זה.

י. כתב הרמב"ן (פסוק א), שיסוד האש קרוי חשך מפני שהאש היסודית חשוכה. וראה בזה (ח"א טז): חשך רוא דאשא תקיפא.

יא. רש"י.

והרד"ק פירש, ש'תהום' היא מקום ריבוי המים ועומקם, וכעין זה כתב מהו 'תהום'

ביאור רש"י

נענש מיד על חטאיו, רָאָה הקב"ה שְׁאֵין הָעוֹלָם מְתָקִים באופן זה, שהרי יִקְלָה בגלל עוונות הברואים, לִזֶּה הַקָּדִים מִדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְפָּה לְמִדַּת הַדִּין - שִׁיְהִיה הַדִּין נַעֲשֶׂה תְמִיד בְּדֶרֶךְ הַרְחָמִים - שהגם שיעניש את החוטאים ולא יהיה וותרן, אמנם מאריך אפו וממתין להם, הֵינִי דֹקְתִּיב - וזהו שנאמר להלן (ב ד) 'בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם' - שהזכיר יחד שתי השמות שהם מורים על מדות הרחמים והדין (ראה ב"ר יב טו).

(ב) תֶּהוֹ וְבָהוּ. תֶּהוֹ לְשׁוֹן תִּמְהָ וְשִׁמְמוֹן - [תמיהה והשתוממות], כלומר מקום המתמיה את לב האדם, דהיינו מקום שומם ביותר שְׁאֵדָם תוֹהָה וּמִשְׁתוֹמֵם עַל בָּהוּ - [הריקנות] שְׁבָה"י.

תֶּהוֹ. אֶשְׁטוּרְדִישוֹ"ן בְּלַע"ז - [השתוממות"י].
בָּהוּ. לְשׁוֹן רִיקוּת - [ריקנות] וְצָדוּ - [ושממה"י].
עַל פְּנֵי תְהוֹם. 'תהום' ריבוי מים. וכלומר שעד שנברא האור היה חושך שורר עַל פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, ואין

בריותם, הָא לְמִדַּת שְׁקָדְמוֹ בְּרִיאת הַמַּיִם לְבְרִיאת הָאָרֶץ והכתוב מזכיר רק מה שנברא מבריאת שמים וארץ ואילו, ולא מה שנברא קודם לכן. וְעוֹד רִאִיה שְׁבְרִיאת הַמַּיִם קִדְמָה לְבְרִיאת הַשָּׁמַיִם והארץ שְׁהִי הַשָּׁמַיִם עֲצֻמָּם מֵאֲשׁ וּמַיִם נִבְרָאוּ כְמוֹ שֶׁנִּפְרֹשׁ לַהֲלֹן (פסוק ח), ואין יתכן שייבראו קודם המים, הרי שלא יתכן לומר 'בתחילת הכל ברא את השמים ואת הארץ', וְעַל פְּרָחָךְ לֹא לְמִדַּת הַמִּקְרָא - אין כוונת הפסוק להורות בְּסִדֵּר הַבְּרִיאה מִי הֵם הַמִּקְדָּמִים להיברא ראשונים וּמִי הַמֵּאֲחֲרִים שנבראו לאחר מכן כְּלוּם - [כלל], ובא רק לפרש על בריאת האור וכמפורש למעלה.

טעם שהזכיר בבריאה רק שם 'אלהים'

בְּרָא אֱלֹהִים. הזכיר בבריאת העולם רק 'אלהים' שהוא שם המורה על הנהגת העולם במידת הדין וְלֹא נֶאֱמַר כֻּלָּל 'בְּרָא ה' שהוא שם המורה על הנהגת העולם במידת הרחמים, וכמו שהזכיר שניהם להלן (ב ד ט). להגיד שְׁבִתְחִלָּה עָלָה בְּמַחֲשָׁבָה לְבְרִאתוֹ רק בְּמִדַּת הַדִּין - שִׁיְהִיה כֻּל חוּטָא

יז. גור אריה. ומה שאונקלוס תרגם 'צדיא' שהוא לשון שממה וריקנות כדלהלן בדיבור הבא, לפי שכדרכו לא ירד לפרש משמעות תיבת ויתוהו, אלא רק מבאר את כוונת הענין (מהרש"ל).

יח. 'אשטורדישו"ן' לשון מהומה ושכמון וטירוף דעת (רש"י עובדיה א טז).
יט. הכתוב כָּפַל את הענין בתיבות שונות שמשמעם אחד, בכדי להורות על רוב השממה והריקנות (גור"א).

כ. כמו שמצינו בים סוף (תהלים קו ט) ויולכים בתהומות כמדבר' (ראה

טו. וי"מ שהדקדוק הוא, לפי ששם הוי"ה הוא שם העצם, ואילו שם אלהים הוא שם תואר שהוא שופט ושליט על כל, כמו שכתב רבינו להלן (ב ה ע"ש), הרי מן הראוי היה להזכיר מקודם שם העצם, ואח"כ את התואר (ד"ד, נח"י).

יז. ע"י יוסף. לא שחזר בו ממה שכתב ח"ו, אלא בראו במידת הדין שהכל יתנהג במשפט, ושיתף עמו מידת הרחמים, שהפרעון יהיה בדרך הרחמים (אורח"י).

וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם:
 ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי-אֹר וַיְהי-אֹר:
 ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב
 וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין
 הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר יוֹם

רש"י

אגדה. ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים
 והצדילו לצדיקים לעתיד לבא (חגיגה יב. ד"ר יא ז). ולפי
 פשוטו כך פרשה, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך
 שיהיו משתמשים בערצוביא, וקבע לזה תחומו ציום
 ולזה תחומו כלילה (ראה ד"ר ג ו).

ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד
 באויר ומרחף על פני המים צרום פיו של הקדוש
 צרוך הוא וצמאמרו, כיונה המרחפת על הקן.
 אקוביטי"ר כלע"ז: (ד) וירא אלהים את
 האור כי טוב ויבדל. אף בזה חנו כריכין לדברי

ביאור רש"י

שדרשו בו חכמים, שאין כוונת הכתוב להבדלה בין האור
 לחושך שהוא הפכו, אלא הכתוב מדבר על אור מיוחד
 שהיה באותו יום, ועליו אומר הכתוב שמכיון וראוהו שיהיה
 טובי ואינו פדאי [-ראוי] להשתמש בו הרשעים שיהיו
 בעולם הזה, לכן גזזו והבדילו לצדיקים שיתענגו בו לעתיד
 לבוא בעולם הבא, ולפי' יהיה משמעות הכתוב 'וירא
 אלהים את האור כי' הוא ראוי רק לצדיקים הקרויים
 'טובי', 'ויבדל אלהים' את האור בשבילם וגזזו, ובזה נעשה
 הבדל 'בין' הצדיקים שהם בעלי 'האור', 'ובין' הרשעים שהם
 בעלי 'החושך' (חגיגה יב. ב"ר יא ב). ולפי' פשוטו של מקרא
 - שהכוונה להבדלה בין האור ובין החושך שהוא הפכו -
 כך פירשוהו, ראוהו [-את האור] כי טוב הוא ולכן אין נאה
 לו ולחשך שיהיו משתמשים בערצוביא בלא זמן קבוע
 ומסוים אלא זה נדחה מפני זה שלפעמים משמש האור
 ולפעמים החושך, וקבע לזה [-לאור] תחומו [-גבולו] - זמן
 המיוחד לשימוש ביום, ולזה [-ולחושך] קבע תחומו
 [-גבולו] - זמן המיוחד לשימוש בלילה (ראה ב"ר ג ו).

לפרש שהכוונה לתהום העמוקה שמתחת לארץ, שהרי שם
 שורר החושך גם לאחר שנברא האור.
 ורוח אלהים מרחפת. פירוש, כסא הכבוד עומד באויר
 ומרחף [-חופף] מ'על פני המים' - נוגע ואינו נוגע,
 והכתוב מוכנה 'רוח אלהים' לפי שעמידתו היא ברוח פיו
 של הקדוש ברוך הוא ובמאמרו, וזהו לשון 'מרחפת'
 כיונה המרחפת על הקן שעומדת מעל הקן ממש, אך אינה
 משעינה עצמה עליו, אלא נוגעת ואינה נוגעת, אקוביטי"ר
 כלע"ז [-לכסות].

ביאור תיבת 'ויבדל' עפ"י דרש

(ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיִּבְדֵּל. פסוק זה אי
 אפשר לפרשו כפשוטו, כי מה תלוי זה בזה, וכי
 מכיון שראה את טובת האור לכן הבדיל בינו לבין החושך,
 ועוד, הרי האור והחושך מובדלים הם מצד עצמם כי זה
 הפכו של זה, ומה היא ההבדלה המפורשת בפסוק. ועל
 כרחק כמו שלמעלה (פסוק א) הוצרכנו לפרש 'בראשית ברא'
 בדרך דרש אף בפסוק זה אנו צריכין להזדקק לדברי אנדה

רד"ק ודע"י.

כא. גור אריה.

כב. ואין לפרש הפסוק כפשוטו, כי אין דרך לסמוך לאלהים
 לומר 'הרוח של אלהים' נומה שמצאנו במקרא שכתוב 'רוח אלהים',
 הכוונה לרוח חכמה או נבואה וכדו' הבאה מאלהים. ועוד שבידוע
 אין נופל אלא לשון נשיבה, וכדכתיב (תהלים קמו יח) 'ישב רוחי'
 (גו"א).

כג. מבואר בגמרא (חגיגה טו.) דהיינו כשיעור שלש אצבעות.

כד. רא"ם. ולא כתב 'כסא' בהדיא, מפני שאין הקב"ה צריך לכסא והוא
 נושא כסאו (גו"א).

כה. גור אריה.

כו. באר מים חיים. וי"מ משום שהחושך אינו אלא העדר האור, ואי

אפשר שיהא מעורב עמו [הראשונים נחלקו בענין זה אם החושך הוא
 רק העדר האור או שהיא בריאה לעצמה (עין אבע"ז ורמב"ן פסוק ב)]
 (רא"ם).

כז. מפורש בגמרא (חגיגה יב.), אור שברא הקב"ה ביום ראשון, אדם
 צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו.

כח. ולמדנו שהכל נברא בששת ימי בראשית, ואף עולם הבא ומה
 שיהיה לעתיד (גו"א).

כט. מדכתיב (ישעיה ג ט) 'אמרו צדיק כי טוב' (רא"ם).

ל. מדברי רבינו להלן (פסוק יד) משמע, שאין שני הפירושים חולקים
 אלא ביישובו של מקרא, מה היא ההבדלה' שהכתוב מדבר בה,
 אבל לדברי הכל היה אור ראשון שנגזר (גו"א פסוק יד, עין רא"ם
 שם).

ביאור המקרא

(ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּמַּחֲשַׁבְתּוֹי וּבַחֲכַמְתּוֹי אֶת הָאֹר כִּי טוֹב הוּא, ואין ראוי שישימש יחד עם החושך בערבוביא, לפיכך, וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, וקבע תחום לכל אחד מהם, שהאור ישמש ביום והחושך ישמש בלילה:¹
(ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאֹר - לזמן של האור בשם יום,

וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם - כסא הכבוד היה עומד באויר ומרחף על פני המים:²

בריאת האור והבדלתו מהחושך

(ג) וַיֵּאמְרוּ אֱלֹהִים בְּיוֹם הָרֵאשִׁון, יְהִי אֹר כְּדִי לַתִּקֵּן את הארץ מהחושך שהיתה שרויה בו, ומיד³ התקיים מאמרו וַיְהִי אֹר:

את דבריהם, משום שלפי זה נמצא שקדם יום קצר לששת ימי בראשית. וכתב, שיתכן שנברא האור מלפניו יתברך, אך לא התפשט בבריאה עד לבוקרו של היום הראשון.

בפירוש רשב"ם (פסוק ד) נמצא, שקודם היו י"ב שעות של היום ואחר כך י"ב שעות של הלילה, שהרי תחילת בריאת העולם היתה במאמר יוהי אור, אך דבריו סתומים, שכן משנה מפורשת היא בחולין (פג) יום אחד האמור במעשה בראשית, היום הולך אחר הלילה, והוא בנין אב לכל התורה שהיום הולך אחר הלילה. וכבר הרעיש האבע"ז ביאגרת השבת⁴ (נדפסה בסוף ספר מבחר מאמרים) על פירוש זה, כי משתמע ממונו שהשבת נמשכת מבוקר היום השביעי עד לבוקר יום ראשון, וחלילה מלהעלות כן על הדעת ולחלל את ליל שבת.

יז. תרגום יונתן. וכעין זה במדרש (ב"ר ג א), לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו, שכן לא נאמר יוהי אור, אלא יוהי אור, שכבר היה. **יח. נחלקו** תנאים בחגיגה (יב). במהות אור זה. לדעת חכמים אלו הם המאורות שזוכרו להלן (פסוק יז), שנבראו ביום הראשון אלא שנתלו רק ביום הרביעי. ולדעת רבי אליעזר אור זה שברא הקב"ה ביום ראשון אינו אור המאורות, אלא הוא אור שאדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, ולאחר מכן גזו, כמבואר בפסוק הבא. וראה ברד"ק שפירש שאור של שלשת הימים הראשונים לבריאה היה מזוהר הרקיע. עוד כתב להלן (פסוק יז), שאמנם נבראו המאורות ביום הראשון, אך כל זמן שלא התחזק הרקיע ויבשה הארץ לא היה אורם מגיע לארץ. והרמב"ן (שם) כתב, שביום הראשון גזר ה' שיהיה אור מחומר השמים, וביום הרביעי גזר שיתגשם אור זה ויתהוה ממנו החמה הלבנה והכוכבים. והחזקוני כתב, ששלשת הדברים שנבראו ביום הראשון, שמים וארץ ואור, הוציאו את תולדותיהם כל אחד ביום אחר. השמים הוציאו את הרקיע שהוא תולדתם ביום השני, והארץ הוציאה את תולדותיה שהם הדשאים והאילנות ביום השלישי, והאור הוציא את תולדותיו שהם המאורות ביום הרביעי. וכעין זה כתב רבינו בחי, שאור החמה והלבנה נאצל מהאור העליון הגנוז לעולם הבא.

יט. אבע"ז וחזקוני. והרס"ג פירש, לפי שיודע ה' שהאור טוב הבדילו מן החושך.

כ. רד"ק.

כא. ואף שגם בחושך יש טובה, מכל מקום טובות נסתרת ורעתו גלויה, מה שאין כן באור שטובתו גלויה, ככתוב (קהלת יא ז) זמיתוך האור וטוב לעינים, וכל כי טובי שנאמר במעשה בראשית הוא טוב מוחלט שאין בו רע כלל (רד"ק).

כב. חושך זה אינו במשמעות החושך שהוזכר לעיל (פסוק ב) שהוא מיסוד האש, אלא פירושו העדר האור (רמב"ן).

כג. כן פירש רש"י על פי פשוטו נוכח החזקוני, שלפי זה הבדלה בפועל לא נעשתה ביום הראשון אלא ביום הרביעי שבו נתלו המאורות, וכן משמע במדרש (ב"ר ג א). אך ראה להלן (פסוק ה) במובא מדברי הגמרא בחגיגה (יב), שביום הראשון נבראה מידת היום והלילה, ופירש רש"י (שם ד"ה מדת) שהם עשרים וארבע שעות שבין שניהם. ויובן עפ"י דברי הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פ"ל) שהזמן הוא בריאה לכשעצמה.

עוד פירש רש"י [נפ"י שיטת רבי אליעזר בחגיגה שהובאה לעיל], שהכוונה היא לאור הגנוז שנברא ביום הראשון לבריאה, שראה הקב"ה שאינו כדאי שישמשו בו הרשעים, ועל כן הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. והובאו שני פירושים אלו בירושלמי (ברכות פ"ח ה"י) ובמדרש (ב"ר ג א). והאבע"ז והרד"ק פירשו, שהבדלה היתה בקריאת שמם של האור

הבכור שור, שתהום היא מקום עמוק שאין האור שולט בו ויש בו חושך לעולם. והרמב"ן (פסוק ט) פירש, שתהום היא תערובת מים ועפר כעין המים העכורים.

יב. כינה המרחפת על בניה ואינה נוגעת בהם (חגיגה טו), וכן הוא בתוספתא (שם פ"ב ה"י) בשינוי לשון. ובמדרש (ב"ר ב ד) שנינו: ירוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן, אלא מרחפת, כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו, וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות.

יג. פירשו הבכור שור והחזקוני, שיחושך ירוח אלהים מוסב על בראשית ברא' שבפסוק הקודם, שבראשית ברא ה' את השמים ואת הארץ, ואת החושך, ואת הרוח. וגם החושך הוא בריאה, ככתוב (ישעיה מה ז) יוצר אור ובורא חושך. וראה להלן (פסוק ד) בדברי הרמב"ן ששני מיני חושך הם.

יד. כסא הכבוד נקרא ירוח אלהים משום שהוא עומד ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו (רא"ם על פי רש"י). ומה שהוסיף רש"י כסא הכבוד ולא פירש שהכוונה לקב"ה עצמו, הוא משום שכסא הכבוד הוא משבעה דברים שנבראו קודם בריאת העולם, כמובא בפסחים (נד), ואם כן ודאי ישב עליו הקב"ה באותה שעה (פירוש הריב"א).

והאבע"ז פירש, שירוח אלהים היא רוח שנשלחה מהקב"ה לנשוב על המים כדי לייבשם. והרד"ק פירש, שרוח היא במשמעות רצון וחפץ, כמו יהיתה רוח אחרת עמו (במדבר י ד), והכוונה היא לרצון ה' לברוא את העולם. עוד פירש שהכוונה לרוח כפשוטה, וסמך אותה לתיבת 'אלהים' לפי שהיתה חזקה, וכדרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מסמך אותו ל'אלהים', כמו עיר גדולה ל'אלהים' (יונה ג א). והבכור שור פירש על פי דרכו, שהכוונה היא לבריאת הרוח, וכאילו נכתב ירוח ברא אלהים.

והרמב"ן (פסוק א) פירש על פי דרכו, שירוח היא יסוד האויר, ונסמכה לתיבת 'אלהים' משום שהיא הדקה והרוחנית יותר מכל יסודות הבריאה. והוסיף, שבכתוב זה נזכרים כל ארבעת היסודות המקיפים וסובבים זה את זה, המים מקיפים את העפר, והרוח מקיפה את המים, והאש מקיפה את הרוח. והוא שנאמר ירוחשך על פני תהום, ורוח אלהים מרחפת על פני המים, שהרוח נכנסה בין המים לבין החושך שהוא מיסוד האש, כמובא לעיל. ובעה"ט פירש שירוח היא לבוש, כלשון הכתוב (דה"ב כד כ) ירוח אלהים לבשה את זכריה, שעל ידי לבושו של הקב"ה אמר יוהי אור, כמבואר במדרש (ב"ר ג ד) שממעתה לבושו נבראה האורה, שנאמר (תהלים קד ב) עוטה אור כשלמה.

טו. הוא"ז של יואמר אינה וא"ו החיבור, אלא משמשת כוא"ו ההיפוך, שמהפכת את לשון העתיד של יואמר ללשון עבר (רא"ם וגור אריה).

פירשו הרס"ג והרמב"ן, שאמירה זו היא במובן רצון או מחשבה, ובאה להורות שבריאת העולם היתה שלא על ידי עמל ויגיעה. עוד כתב הרמב"ן (פסוק ד), שהוצאת דברים אל הפועל נקראת אמירה. והאבע"ז כתב שיואמר הוא כמשמעו, וכמו שנאמר (תהלים לג ו) בדבר ה' שמים נעשו, והוא במשמעות ציוו, ככתוב (שם קמח ה) כי הוא צוה ונבראו. אך ראה ברד"ק שכתב שודאי גם כוונת האבע"ז היא על דרך משל.

טז. רשב"ם ורא"ם.

והביא הרמב"ן (פסוק ד), שיש מפרשים שהאור נברא מיד בתחילת הבריאה, ושקע מיד, והיה חושך למשך הלילה, ואחר כך שוב האיר האור כמידת היום. והוא שנאמר (פסוק ה) יוהי ערב ויהי בקר נראה בכוזרי (מאמר ב אות כ) ובתוספות השלם (אות יב). וכן כתב בבראשית זוטא, שכל מה שברא הקב"ה בכל יום מששת ימי בראשית נברא ברגע הראשון של השעה הראשונה שבאותו היום. אך דחה הרמב"ן

ירוח אלהים היינו כסא הכבוד

ביאורים אחרים ב'רוח אלהים'

ביאור 'יואמר'

מתי נברא האור

י"מ שר' גזז את האור

וְלַחֲשֹׁכָא קָרָא לַיְלָא
וְהָיָה רָמָשׁ וְהָיָה צֶפֶר
יֹמָא חָדָּ: וַיֹּאמֶר יְיָ יְהִי
רְקִיעַ בַּמַּצִּיעוֹת מֵיָא וְיְהִי
מִפְרָשׁ בֵּין מֵיָא לְמֵיָא:
וַיַּעַבְדַּד יְיָ יֵת רְקִיעַ

וְלַחֲשֹׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר
יוֹם אֶחָד: פ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי
רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וְיְהִי מַבְדִּיל בֵּין
מַיִם לַמַּיִם: ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הַרְקִיעַ

רש"י

שכתוב (איו"ב כו יא) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון, וזשני ויתמיהו מגערתו, כאדם שמשחמם ועומד מגערת המאיים עליו (ב"ר יב י): בתוך המים. באמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך (ב"ר ד א): (י) ויעש אלהים את הרקיע. חקנו על עמדו והיא עשייתו, כמו ועשתה את לפקניה (דברים כא יב):

(ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב 'יום ראשון' כמו שכתוב בשאר הימים 'שני' 'שלישי' 'רביעי', למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני. כך מפורש בצראשית רבה (ג ט): (י) יהי רקיע. יתחזק הרקיע, שאף על פי שנבראו שמים ביום ראשון, עדיין לחים היו, וקראו זשני מגערת הקדוש ברוך הוא באומרו יהי רקיע (ב"ר ד ג). וזהו

ביאור רש"י

בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. אם כוונת הכתוב שהרקיע עומד וחוצץ בין המים העליונים לתחתונים, אין צורך לפרש עוד שהוא מבדיל ביניהם, ועל כרחך הכוונה שיהיה מכוון ועומד באמצע המים ממש, דהיינו שיש הפרש - הבדלה והרחקה בין מים העליונים לרקיע שמתחתיהם כמו - כשיעור המרחק שיש בין הרקיע למים התחתונים שעל הארץ. הא למדת שהם - המים העליונים, אינם סמוכים על הרקיע, אלא תלויים באויר במאמרו וציוויו של מלך [-הקב"ה] (ב"ר ד א).

'ויעש' מלשון תיקון

(י) ויעש אלהים את הרקיע. אין לפרש ככתבו, שהרי השמים נעשו כבר ביום הראשון, אלא הכוונה שתקנו ובססו שיעמוד על עמדו ותיקון זה היא עשייתו האמורה בפסוק, כמו שנאמר (דברים כא יב) 'ועשתה את צפרניה' - אשת יפת תואר שמביא ישראל מן השבי לביתו צריכה לעשות את צפרניה, ופשוט שאין הכוונה לעשייה חדשה, אלא עשייה בצפרניה שיש לה מכבר - מגדלת אותם.

(ה) יום אחד. לפי סדר לשון המקרא בכל הפרשה, היה לו לכתב כאן 'יום ראשון' כמו שכתוב בשאר הימים דרך מניין 'שני' 'שלישי' 'רביעי', ולמה כתב יום 'אחד', לפי שביום זה היה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו, שעדיין לא נבראו המלאכים עד יום שני [בכדי שלא יאמרו שהם סייעוהו במעשה בראשית] ונקרא היום 'אחד' על שם הנמצא בו. כך מפרש בצראשית רבה (ג ט).

'יהי' מלשון חיזוק וקיום

(י) יהי רקיע. אין כוונת המאמר שיתהווה עכשיו רקיע, אלא כלומר יתחזק הרקיע, שאף על פי שכבר נבראו שמים ביום ראשון כמפורש למעלה (פסוק א), אבל עדיין לחים ורפויים היו, וקראו [-נתייבשו] והתחזקו ביום השני מגערת הקדוש ברוך הוא באומרו 'יהי רקיע' (ב"ר ד ב). וזהו שכתוב בפסוק המתאר את בריאת העולם (איו"ב כו יא) 'עמודי שמים ירופפו' עמידת השמים היתה רפויה, זה היה כל יום ראשון, וביום השני 'ויתמיהו מגערתו' - נעמדו בחוזק מחמת גערת הקב"ה בהם, תפס הכתוב דרך משל פאדם שמשותמם [-משותקלי] ועומד על עמדו בלא ניע מגערת המאים [-המטיל אימתו] עליו (ב"ר יב י).

וביום השני חזר ואמר להם 'יהי רקיע' שיתחזקו, ולפי שזהו אמירה שניה להם נקראת 'גערה' (ראה מהר"י).

לד. ראה דניאל ד טז.

לה. שפתי חכמים. ברש"י על המדרש פירש בשם הירושלמי (ברכות פ"א ה"א) שיש אם ועיקר גם למסורת הכתיבה גרידא בלא הניקוד, ודושים את הפסוק ככתיבתו ובשינוי הניקוד וקורים אותו בפתק, דהיינו באמצע.

לא. כי 'ראשון' הוא הראשון במנין, ומורה שיש אחריו שני ושלישי, מה שאין כן 'אחד' אינו קדימה אלא מספר כמו 'שתי' 'שלי' (ד"ד).

לב. אף שהיום השני עדיין לא נברא כלל, אמנם מכיון שהתורה ניתנה לאחר שכבר נשלמו שבעת ימי בראשית, ונכתבה בלשון עבר, הרי מן הראוי היה לכתוב לשון קדימה (ג"א, עיין רמב"ן).

לג. כלומר ביום הראשון נעשו שמים בדבר ה', אך עדיין היו רפויים,

ביאור המקרא

ביום הראשון ועדיין היו לחים^ל, יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ
 [-באמצעי] הַמַּיִם המקיפים את הארץ ויתחזק
 ויקרוש^ל, יְהִי הַרְקִיעַ מְבַדֵּיל בֵּין הַמַּיִם העליונים שיהיו
 תלויים באויר מעליו^ל לַמַּיִם התחתונים שעל הארץ^ל:
 (ו) וַיַּעַשׂ [-ויתקן] אֱלֹהִים אֶת הַרְקִיעַ על עמדו

וְלַחֲשֹׁךְ - ולזמן של החושך קָרָא בשם לְיָלֵהָ. וְיָהִי
 עָרְבִי ואחר כך וְיָהִי בֹקֵר, וכאשר עברו שניהם נשלם
 הַיּוֹם הָאֶחָד [-הראשון] של בריאת העולם:
 חיזוק הרקיע והבדלת מים עליונים מתחתונים
 (ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשֵּׁנִי על השמים שכבר נבראו

ביום הראשון. והם עשרה דברים אלו, שמים, ארץ, תוהו, בוהו, אור,
 חושך, רוח, מים, מידת היום, ומידת הלילה. אך ראה באבע"ז (פסוק
 א) שכתב, שביום הראשון לא נברא כי אם דבר אחד, והוא האור
 נהוה על פי דרכו ש'בראשית' אינו במובן 'בראשונה', ולא כל מה
 שנזכר בפסוקים אלו בהכרח נברא ביום הראשון.

לא. כן פירש רש"י, אך ראה להלן שיטות אחרות בענין זה.

לב. 'רקיע' הוא מלשון פעול, ומשמעותו היא דבר מרוקע ומתוח, ופרוש
 לאורך ורוחב כל רוחות השמים (רשב"ם, אבע"ז, רמב"ן). ורס"ג תרגם
 'רקיע' - גלד. וכתב האבע"ז שאין דבריו נראים, אלא רקיע הוא האויר,
 שכאשר התחזק האור על הארץ והרוח ייבשה את המים מעל הארץ
 נהפך הלהט ונעשה לרקיע. וראה להלן בשיטות הראשונים בענין זה.
 לד. שהמרחק בין המים התחתונים לרקיע שווה למרחק שבין הרקיע
 למים העליונים (רש"י עפ"י ב"ר ד א).

לד. רש"י.

וכן שנינו בירושלמי (ברכות פ"א ה"א): אמר רב, יְהִי רְקִיעַ, יִחַזק הַרְקִיעַ,
 יִקְרוֹשׁ הַרְקִיעַ, יִגְלַד הַרְקִיעַ, יִמְתַּח הַרְקִיעַ. ורבי יודה בן פזי אמר,
 יַעֲשֶׂה כְמוֹן מְטֵלִית. אמנם במדרש (ב"ר ד ג) הובאה דעת רבנן
 החולקים, וסוברים שבשעה שאמר הקב"ה יְהִי רְקִיעַ בתוך המים
 גלדה הטיפה האמצעית, וממנה נעשו השמים התחתונים ושמי השמים
 העליונים. וראה לעיל (פסוק ה) במובא מדברי הגמרא בחגיגה (יב),
 שהשמים נבראו ביום הראשון.

והרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פ"ל) כתב, שהשמים המוזכרים לעיל הם
 הגלגלים, ואינם הרקיע המוזכר בכתוב זה. אכן הרא"ם כתב בדעת
 רש"י, שגם הרקיע המוזכר כאן הם הגלגלים נוראה להלן שהוכיח
 מדברי הגמרא בחגיגה לא כן, ולפי זה כתב שאין הכרח לפרש שיהי
 רקיע פירוש שיחזק הרקיע, אלא יש לומר שנברא באותו היום.
 והחזקוני בפירושו השני כתב, שהרקיע המוזכר כאן הם השמים שמעל
 לראשי החיות, שלא נברא אלא ביום השני, ומקורו מפרקי דר"א (פ"ז).
 והרמב"ן כתב על פי דרכו (ראה פסוק א), שמהחומר ההיולי של השמים
 שנברא ביום הראשון נעשה הרקיע ביום השני ונמתח כאהל על פני
 המים. עוד כתב הרמב"ן להלן (פסוק ח) להיפך מדעת הרמב"ם,
 שירקיע הם הגלגלים, אבל השמים שנזכרו בתחילת הפרשה הם
 השמים העליונים מקום כסאו של הקב"ה מעל למרכבה, שעליהם
 נאמר (ישעיה סו א) 'השמים כסא'.

לה. המים העליונים תלויים ועומדים באויר במאמר ה', ואינם נסמכים
 על הרקיע (רש"י עפ"י ב"ר ד א). ודקדק כן המדרש ממה שנאמר להלן
 (פסוק ז) 'מעל הרקיע ולא על הרקיע'. והבכור שור הוכיח כן ממה
 שהוצרך לכתוב ויהי מבדיל בין מים למים, שהרי מכך שנעשה רקיע
 בתוך המים כבר שמענו שהובדלו המים העליונים והתחתונים זה מזה,
 אלא בהכרח שבא לומר שציוה ה' שיהיה חלל ביניהם.

לו. רש"י.

אך כתב הרא"ם, שאכן כן הוא לדברי הב"ר שהובא לעיל, אבל מדברי
 הגמרא בחגיגה (טו) מוכח לא כן. שכן שנינו שם, אמר בן זומא, צופה
 הייתי בין מים העליונים למים התחתונים, ואין בין זה לזה אלא שלש
 אצבעות בלבד, ולדעת רב אחא בר יעקב אין ביניהם אלא כמלוא
 נימא. ואם כן בהכרח שהמים התחתונים אינם המים שעל הארץ, ואף
 הרקיע המוזכר בכתוב זה אינם הגלגלים, אלא הוא הרקיע האוירי
 שלמעלה מהם, שיש מים מתחתיו ומעליו נהויה לכאורה שיטת
 הרמב"ם שהובאה לעיל.

לז. עשייה היא מלשון תיקון, כמו וַעֲשֵׂתָה את צַפְרִנְיָה (דברים כא יב) (רש"י).

והחושך, לכל אחד שם בפני עצמו, כמבואר בפסוק הבא.
 והרמב"ן תמה על פירושים אלו, משום שעולה מהם ענין המלכה
 וחזרה, שכביכול קודם ברא את האור, ואחר כך נמלך בו והבדיל בין
 האור לחושך. על כן פירש, שמשמעות וַיֹּאמֶר היא הוצאת הדברים
 לפועל, ומשמעות וַיִּרְא' היא שרצונו בקיום הדברים. שגם לאחר
 בריאתם הם ממשיכים להתקיים ברצון הבורא, ואם יסתלק מהם רצונו
 יתברך לרגע אחד מיד הם מתבטלים ואינם.

כד. רס"ג ורשב"ם ועוד ראשונים. אך הרמב"ן (עפ"י ב"ר ג ו) פירש,
 שאמר הקב"ה לאור שיהיה תחומו ביום, ולחושך אמר שיהיה תחומו
 בלילה. וכן מבואר בגמרא (פסחים ב. וברש"י שם ד"ה ופקדיה), שקריאה זו
 אינה במובן קריאת שם, אלא שקרא ה' לאור וציווה לשמש ביום, וקרא
 לחושך וציווה לשמש בלילה. ובתרגום יונתן כתב, שקרא ה' לאור יום
 ועשאו לעבודת הבריות, ולחושך קרא לילה ועשאו למנוחה.

כה. הלילה קרוי 'ערב' לפי שמחמת חשכתו כל הצורות מעורבות בעיני
 הראויה, ואינו יכול להבחין ולחלק ביניהם. ו'בוקר' הוא מלשון 'ביקורת',
 לפי שאדם יכול לבקר ולהבחין בין הצורות לאורו (אבע"ז ורד"ק).

והרמב"ם שעדיין לא נתלה האור במקומו עד היום הרביעי, מכל מקום היה
 משמש במצות בוראו במקום שנמצא בו באותה שעה (בכור שור). אך
 רבינו בחיי (פסוק יג) כתב, שערב ובוקר שנזכרו בשלשת הימים
 הראשונים לא נקראו כן מחמת שינוי האור, אלא משום תנועת
 הגלגלים, שכל חלק מחלקי הרקיע כשהוא למעלה נחשב לו יום,
 וכשהוא למטה נחשב לו לילה. והתולדות יצחק והספורנו כתבו,
 שלשיטת רבי אליעזר בחגיגה שהובאה לעיל שהאור שנברא ביום
 הראשון אינו אור המאורות אלא אור אחר, צריך לומר שגם אותו אור
 האיר רק ביום ולא בלילה, שאם לא כן לא היו ראויים להקרא יום ולילה.
 כו. ערב הוא תחילת הלילה, ובוקר הוא תחילת היום, ושניה הכתוב
 בלשונו ולא אמר ויהי לילה ויהי יום, לפי שבסוף הפסוק הוא כולל
 בשם 'יום' את הלילה והיום של המעת לעת כולה (רד"ק). ובפירושו
 שנמצא ברשב"ם פירש על פי דרכו (ראה פסוק א), שלאחר שהעריב
 היום הראשון והבכיר -נעלה עמוד השחר של הלילה שלאחריו,
 הושלם היום הראשון והתחיל היום השני.

והאבע"ז (בשיטה אחרת) ובעל המאור (ר"ה כ: ד"ה כ) פירשו, שכאשר
 ויהי ערב במקום אחד, באותה שעה ויהי בוקר במקום אחר, שכן
 הקפת הגלגלים סביב הארץ נשלמת מדי עשרים וארבע שעות,
 וכששוקעת החמה במקום אחד היא זורחת במקום שכנגדו.

כז. כללות היום והלילה נקראים 'יום', לפי שהיום הוא העיקר והטוב
 לברואי מטה (רד"ק). אך ראה להלן במובא מהאבע"ז שפירש באופן אחר.
 כח. רשב"ם. אך מדברי הרס"ג נראה, שסוף הכתוב דבוק לתחילת
 הכתוב שלאחריו, שכאשר עבר הערב והבוקר ונשלם היום הראשון
 אמר ה' ביום השני ויהי רקיע. והאבע"ז כתב, שיום אחד כולל רק
 את היום ולא את הלילה, אלא פירוש הכתוב הוא, שעבר הערב
 הראשון וגם בוקר היום הראשון.

כט. וכתב 'אחד' ולא ראשון, לרמוז שהיה הקב"ה באותו היום אחד
 בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני (רש"י עפ"י ב"ר ג ח). וכן
 היא שיטת רבי יוחנן, אבל לדעת רבי חנינא נבראו המלאכים ביום
 החמישי (ב"ר שם). והרד"ק והרמב"ן כתבו, שלא נאמר 'יום הראשון'
 משום שאין ראשון בלא שני, וביום הראשון עדיין לא היה קיים היום
 השני. עוד הביא הרד"ק בשם ר"מ אבע"ז, שיאחד הוא סימן לתחילה
 שאין דבר הקודם לה.

ל. שנינו בגמרא (חגיגה יב), שכל מה שנזכר בפסוקים אלו (א-ה) נברא

י"מ 'ויאמר'
 שיצא
 הדבר
 לפועל

טעם שם
 'ערב'
 'ובוקר'

אם היה
 אור באותו
 בוקר

טעם
 שנכתב
 'ובוקר' ולא
 'יום'

מדוע לא
 נכתב 'יום'
 ראשון

ביאור אחר
 ברקיע
 ובמים
 העליונים
 והתחתונים

וּאֶפְרָשׁ בֵּין מִיָּא דִּי מְלָרַע
לְרַקִּיעָא וּבֵין מִיָּא דִּי מַעַל
לְרַקִּיעָא וְהָיָה כֵן: ח וְקָרָא
יְיָ לְרַקִּיעָא שְׁמַיָּא וְהָיָה
רִמְשׁ וְהָיָה צֶפֶר יוֹם תְּנִינָן:
ט וְאָמַר יְיָ יִתְכַנְשׁוֹן מִיָּא
מִתַּחַת שְׁמַיָּא לְאַתֵּר חַד
אֶל־מְקוֹם אֶחָד

וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ
וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מַעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן:
ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁנִי: פ ט וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם

רש"י

לגמר מלאכת יום השני, ואחד לגמר מלאכת היום
(ב"ר ד' ו'): (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים.
שם מים (ב"ר ד' ו'). שם מים (חגיגה יב.). אש ומים,
שערבן זה וזה ועשה מהם שמים (חגיגה שם, ב"ר שם):
(ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ
והקוים צאוקינוס, הוא הים הגדול שכל הימים (ב"ר
ה' ג):

מעל לרקיע. 'על הרקיע' לא נאמר אלא מעל
לרקיע, לפי שהן תלוין באויר (ב"ר ד' א). ומפני מה
לא נאמר כי טוץ ציוס שני, לפי שלא היה נגמר
מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל זה בשני,
ודבר שלא נגמר אינו צמילואו וטוץ. וצלישי
שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת
וגמרה, כפל זו כי טוץ שני פעמים (פסוקים י' יב'), אחד

ביאור רש"י

מלאכה אחרת וגמרה - הוצאת הצמחים, כפל בו 'פי טוב'
שני פעמים (פסוקים י' יב'), אחד לגמר מלאכת יום השני,
ואחד לגמר מלאכת אותו היום (ב"ר ד' ו').

ג' ביאורים בתיבת 'שמים'

(ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שם זה יש בו שלש
משמעויות המורות ממה הורכב הרקיע. שם
מים - כלומר 'מים נישאים' דהיינו מים קפואים שאפשר
לשאת אותם (ב"ר ד' ז). שם מים - כי עיקר חומר
השמים הוא מן המים הנמצאים בו (חגיגה יב.). אש
ומים, ששני אלו ערבן הקב"ה זה בזה ועשה מהם
שמים (חגיגה שם, ב"ר שם).

(ט) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד. שטוחין
ופרושים היו המים על פני כל הארץ (חגיגה יב' וזקנוס)

מעל לרקיע. 'על הרקיע' לא נאמר, שיהא משמע שהמים
עומדים על גבי הרקיע ממש אלא כך נאמר 'מעל
לרקיע' דהיינו שהם נמצאים באויר שמעליהם, לפי שהן
תלוין באויר כמו שלמדנו בפסוק הקודם (ב"ר ד' א).

טעם שלא נאמר 'כי טוב' בבריאת יום שני

ומפני מה לא נאמר 'פי טוב' על הבריאה שנבראה ביום
שני - תליית המים העליונים באויר - כמו שנאמר בכל
ימי בראשית, לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום
שלישי, כי המים התחתונים עדיין פרושים היו על פני כל
הארץ, והרי התחיל בה - [במלאכת המים] ביום השני, ודבר
שלא נגמר ונשלם אינו צמילואו - [בשלמותו] וטוץ שייאמר
עליו 'כי טוב'. וביום השלישי שנגמרה בו מלאכת המים
[שנקוו המים התחתונים אל מקום אחד] וגם התחיל בו

לט. ש"י ימנית מתחלפת בשמאלית, והברת הקמ"ץ כמוה כתוספת
אל"ף, ומפרשה נוטריקון (רא"ם).

מ. גור אריה. ובלבוש פירש, על שהוא נושא את המים העליונים, ואף
שהם עומדים באויר אמנם כיון שמקומם תלוי במקומו של רקיע
העומד מכוון באמצע בינם למים התחתונים כמו שכתב רבינו לעיל
(פסוק ו), הריהו כמו שנושאים.

מא. המ"ם האמצעית משמשת לשני צדדים, לפני ולחריה (רא"ם).

מב. כי המים יש בהם ממשות יותר מן האש (גו"א, עין רמב"ן).

מג. הברת הקמ"ץ מוסיפת אל"ף, ובהיפוך יהיה 'אש' (רא"ם).

מד. לכן נכתב שלא כסדר האותיות כדי להורות על ערבוב האש
והמים (ד"ד).

מה. כדכתיב 'המים מתחת השמים' שלא נראה מתחת השמים רק מים
(ב"ב, עין פרקי דר"א פ"ה).

לו. בא רבינו לפרש שלא תטעה ממשמעות הפסוק שהמים נתונים
על הרקיע ממש, ותקשה על הדרשה המוזכרת למעלה (גו"א). וי"מ
שהוצרכנו לשתי הדרשות, כי האמור 'בתוך המים' היינו יכולים לפרש
בתוך המים ממש, שהמים העליונים מונחים על הרקיע ממש ורק
המים התחתונים נתרחקו ממנו, ובא הכתוב 'מעל לרקיע' לגלות שאף
המים העליונים אינם ממש על הרקיע, וא"כ על כרחך 'בתוך'
משמעותו 'באמצע', וכלומר ששיעור ריחוקם שווה (ד"ד).

לז. אבל על התחזקות הרקיע שאינה התחדשות בריאה, פשוט שאין
לומר 'כי טוב' (גו"א).

לח. רבינו כתב כל שלושת הפירושים כדי לבאר למה שינה הקב"ה
את שמו לקרותו 'שמים' [שכפשוטו ראו יותר השם 'רקיע' כי
הוא מרוקע ושטוח], משום שהוא מורה על כל אלו הדברים (גו"א,
לבוש).

ביאור המקרא

בקר של יום זה, ונשלם היום השני לבריאת העולם:^ט
היגלות היבשה ויציאת העשבים והאילנות

(ט) **ויאמר אלהים** ביום השלישי, **יקוו** [-יתאספו] **המים** הנמצאים מתחת השמים ושטוחים על פני כל הארץ, ויתכנסו אל מקום אחד שהוא האוקיינוס הגדול מכל הימים, ועל ידי כך תיבש

ומתכונתו, **ויבדל ה' בין המים** התחתונים אשר מתחת לרקיע על הארץ, ובין המים העליונים אשר תלויים באויר מעל לרקיע, ויהי כן - וכך נהיה מכאן ואילך, ולא ישתנה לעולם:^ח

(ח) **ויקרא אלהים לרקיע בשם שמים**, על שם שעשאו מאש ומים המעורבים זה בזה, ויהי ערב ויהי

ששת ימי בראשית נקראו בשם כבר ביום הראשון, אלא שביום השני נקרא אף הרקיע באותו שם שנקראו השמים ההם, וכעין זה כתב המורה נבוכים (שם). וכן כתב הרד"ק, והוסיף, שמשום שגם הרקיע מתוח כאהל כמו השמים העליונים, אף הוא נקרא בשם. והספורנו כתב, שהוא קרוי 'שמים' משום שבאמצעותו יגיעו אלינו הפעולות השמימיות.

מד. חזר הכתוב ואמר בכל יום ויום מששת ימי בראשית ויהי ערב ויהי בקר, וגו', לפי שבכל אחד מהם היתה פעולה מיוחדת (רד"ק פסוק ה). וראה לעיל (פסוק ה) בשיטות הראשונים בביאור ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, וכיצא בזה יש לפרש כאן ובשאר הימים.

מה. כן עולה מדברי חז"ל שהובאו לעיל בטעם מה שלא נאמר ביום השני 'כי טוב'. אך האבע"ז והחזקוני פירשו, שכתוב זה עדיין אמור במעשה הבריאה של היום השני, והרי זה כאילו נאמר 'וכבר אמר ה' ביום השני יקוו המים'. והוכיחו כן ממה שנאמר (להלן ב ד) 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים', הרי ששניהם נעשו ביום אחד, ואם כן לא יתכן שגמר מלאכת השמים היה ביום השני ואילו מלאכת הארץ נשלמה רק ביום השלישי.

מו. רש"י, ובמדרש (ב"ר כה ב) שנינו, ש"קו' הוא מלשון קו ומידה, או מלשון תקוה.

מז. על ידי הרוח, כאמור לעיל (פסוק ב) 'רוח אלהים מרחפת על פני המים', וכמו שבקיעת ים סוף נעשתה על ידי הרוח, ככתוב (שמות יד כא) 'ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה' (רשבים).

מח. רש"י. והרמב"ן פירש, שקודם לכן היתה כל הארץ תערובת של מים ועפר ונהיה היתחום המוזכר בפסוק ב', וגזר הקב"ה שיפרדו המים מהעפר ויקוו במקום אחד, ויעלה העפר עד שיראה מעל המים וייבש, ותהיה היבשה ראויה לישוב.

מט. ויש לתמוה, הלא כל העולם כולו היה מלא מים, ואיך נתקבצו כולם אל מקום אחד. אלא משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין ונצרך המלך למקומם, מה עשה, התירם והוציא את אוירם וסילקם לזוית אחת. כך דרך הקב"ה על מי העולם [ונקווצם] וסילקם לים אוקיינוס. והוא שנאמר (איוב יב טו) 'הן יעצור במים ויבשו' (ב"ר ה ב). ובמדרש (ויק' י ט) שנינו, שזהו אחד המקומות שמועט מחזיק את המרובה. אך בפרקי דר"א (פ"ד) שנינו, שבתחילה היתה כל הארץ כבקעה והיו המים מכסים אותה, וכשאמר ה' יקוו המים, עלו מקצות הארץ הרים וגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ, והמקומות שביניהם נעשו עמקים, ונקוו המים לתוך העמקים.

נ. רש"י (עפ"י ב"ר ה ב). וכן הוא לשיטת רבי יהודה (פיר פ"ח מ"ח) שלא קרא הכתוב 'מקוה' אלא לים הגדול בלבד. אך לדעת רבי מאיר שם, כל הימים קרויים מקוה. אכן יתכן להעמיד את דברי המדרש גם לשיטתו, שאין הכוונה דווקא לים אוקיינוס אלא לכל הימים, וכולם נקראים על שמו משום שהם בטלים אליו לרוב גדלו (רא"ם).

לח. זה אחד מן המקראות שהרעיש עליהם בן זומא את העולם, איך נאמר 'ויעש', הלא כל מעשה בראשית נברא במאמר, ככתוב (תהלים לג ו) 'בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם' (ב"ר ד ו). ופירש הרמב"ן, שהתמיהה אינה על לשון ויעש, שהרי כלשון זו נאמר גם להלן בבריאת המאורות (פסוק טז) ובבריאת החיות (פסוק כה), אלא שבכל הימים מיד לאחר מאמר ה' נכתב ויהי כן, ואילו כאן לאחר שאמר ה' ויהי רקיע נאמר ויעש אלהים, ורק לאחר מכן נאמר ויהי כן. וכתב החזקוני ביישוב תמיהה זו, שלא נאמר מיד לאחר מאמר ה' ויהי כן, משום שלא נגמרה מלאכת המים עד היום השלישי. ובתוספות השלם (אות א) תירץ, שלאחר שנעשו השמים בדיבורו עשה ה' בהם חדרי חדרים ועלויות, כדי לתת מחיצות בין כל מלאך ומלאך, והוא שנאמר (איוב כה ב) 'עושה שלום במרומי'. ומיד לאחר מכן ברא את המלאכים, שנאמר (תהלים קד ב) 'נוטה שמים כיריעה, עושה מלאכיו רוחות'. והאזה"ח תירץ, שבמאמר ה' ויהי רקיע נמתח כוילון שטוח להבדיל בין מים למים, ואחר כך תיקנו ה' ועשאו מעוגל כצורת קערה הפוכה.

לט. אין כוונת הכתוב לחציצת הרקיע בין המים העליונים לתחתונים, אלא הבדלה זו היא כענין הבדלת האור מהחושך המוזכרת לעיל, שהבדיל ה' בטבעם והלביש כל אחד מהם בצורה אחרת (מורה נבוכים ח"ב פ"ג). ולא הזכיר שם ה' בסמיכות לויבדל, כמו בהבדלת האור והחושך, משום שההבדלה האמורה מתחדשת כל יום, ואילו הבדלת המים נעשתה רק בששת ימי בראשית (תוספות השלם אות ז).

מ. לא נאמר ביום השני וירא אלהים כי טוב, כבשאר הימים, משום שלא נגמרה מלאכת המים עד היום השלישי, ודבר שאינו גמור עדיין אינו במיטבו, ועל כן לא נאמר בו 'כי טוב' (רש"י עפ"י ב"ר ד ו). ובפסחים (נד.) מבואר, שלא נאמר ביום השני 'כי טוב' משום שנבראה בו אש של גיהנום. וראה עוד במדרש (שם) בטעמים נוספים לדבר זה.

מא. רד"ק ורמב"ן, וכעין זה בלקח טוב. אך האבע"ז פירש, שזיהי כן דבוק עם מה שנאמר בכתוב שלאחריו, שלאחר שנעשה דבר ה' וכן היה, קרא ה' לרקיע שמים.

מב. והוא רמז לתנועת הגלגל שחציו עולה וחציו יורד, שכן טבע המים לרדת למטה וטבע האש לעלות למעלה (בראשית זוטא).

מג. רש"י (עפ"י הבריתא בחגיגה יב).

עוד מבואר שם, שהוא מלשון 'שם מים'. עוד פירש רש"י (עפ"י ב"ר ד ז), שהוא מלשון 'שא מים' [שהוא טעון מים], וראה שם עוד בטעמים נוספים לשם זה. והרמב"ן כתב, שהשי"ן של 'שמים' כאילו נקוד בסגול, שהמים הם שנקרעו ונמתחו כאוהל לרקיע. ובדברי הגמרא בחגיגה 'שם מים' פירש, 'שם מים', כלומר שם שקרא למים בלובשם צורה אחרת. והוסיף, שאף שנבראו השמים ביום הראשון לא נתפס בהם שם 'שמים' עד שעמדו על צורתם בשלימות.

עוד פירש הרמב"ן על פי דרכו שהובאה לעיל, שהשמים שנבראו בתחילת

מדוע נאמר 'ויעש'?

מהות ההבדלה

מדוע לא נאמר 'כי טוב'?

ביאורים אחרים ב'שמים'

ביאור רש"י

[וקיבצם] בתוך ים אוקיינוס, הוא הים הגדול שכל הימים (ב"ר ה ב).

מפרש שאין הכתוב מדבר אלא בים הגדול בלבד נששם נקוו כל מימי בראשית (רש"י שבת קט. ד"ה ר' יהודה). ורבינו מפרש כשיטת רבי יהודה (ד"ד, עין רא"ם, ראה דברי רבינו פסוק י).

מו. כדכתיב 'אל מקום אחד'. התנאים נחלקו בפירוש הפסוקים (פיר פ"ח מ"ח), רבי מאיר מפרש שהכתוב מדבר בכל הימים שבעולם ונאמר 'אל מקום אחד' מפני שכל הימים דבוקים זה בזה (רא"ם), ורבי יהודה

וַתִּתְחַזֵּי יִפְשָׁתָא וַהֲוָה כֵּן׃
 י וַקְרָא יְיָ לְיִפְשָׁתָא אֲרַעָא
 וּלְבֵית פְּנִישׁוֹת מִיָּא קָרָא
 יִמְמִי וַחֲזָא יְיָ אֲרִי טָב׃
 יא וַאֲמַר יְיָ תְּדַאֲת אֲרַעָא
 דְּתִאָּה עֲשָׂבָא דְּבַר זֶרְעָה
 מִזְרַע אֵילָן פִּירִין עֶבֶד
 פִּירִין לְזִנְה דִּי בַר זֶרְעָה
 בָּה עַל אֲרַעָא וַהֲוָה כֵּן׃

וַתִּרְאֶה הַיִּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים לַיִּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם
 קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃
 יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא
 עֵשֶׂב מִזֵּרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי
 לְמִינֹו אֲשֶׁר זֶרְעוֹ־בּוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃

רש"י

עשבים, כלשון לע"ז נקרא דשא אֶרֶץ־דִּי"ן כולן
 בערצוציא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע
 זרע. שיגדל בו זרעו מזרע ממנו במקום אחר:
 עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא
 עשתה כן אלא וּמוֹלָא הָאָרֶץ עַץ 'עושה' פרי (פסוק יב)
 ולא 'העץ פרי', לפיכך כשנתקלל אדם על עונו
 נפקדה גם היא על עונה ונתקללה (ירושלמי בלע"ז פ"א ה"ו,
 ב"ר ה' ט) : אֲשֶׁר זֶרְעוֹ בּוֹ. הן גרעני כל פרי שמהן
 האילן נומח כשנוטעין אותן:

(י) קרא ימים. והלא יש אחד הוא, אלא אינו
 דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לטעם דג
 העולה מן הים באספמיה (ב"ר ה' ט) : (יא) תדשא
 הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב
 לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר 'תעשי
 הארץ, שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא
 'עשב פלוני', ואין לשון לְמַדְבָּר לומר 'דשא פלוני',
 שלשון 'דשא' הוא לזיטת הארץ כשהיא מתמלאת
 בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לצד

ביאור רש"י

העצם של הצמח. ולא היה לשון המקרא יכול לומר כאן
 'תעשיב הארץ' דהיינו 'תוציא הארץ עשב', לפי ש'עשב'
 אינו מתייחס לצמחים מצד צמיחתם מן הארץ, אלא הוא
 שְׂמִיָּה העצמי, שכשבא לְפָרֵט מִיָּגִי דְשָׂאִין [-צמחים] שהן
 מְחֻלְקִין למינים וסוגים, אזי כָּל אֶחָד ואחד לְעַצְמוֹ נִקְרָא
 'עֵשֶׂב פְּלוֹנִי', וכן אֵין לְשׁוֹן נָכוֹן לְמַדְבָּר לומר 'דְּשָׂא פְּלוֹנִי',
 לפי ש'לשון' דְשָׂא אינו שם של מין מסוים אלא הוא שם
 פעולת לבישת והתכסות הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים
 [-בצמחים יא].

תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דשא עשב. פירוש, תִּתְמַלֵּא וְתִתְכַסֶּה הארץ
 לְבוֹשׁ וכיסוי של עֲשָׂבִים יי. בְּלִשׁוֹן לע"ז נִקְרָא
 'דְשָׂא' אֶרֶב־דִּי"ן - מכלול עשבים, כולל הצמחים כָּלָן יחד
 בְּעָרְבוּבָא, וְכָל שְׂרֵשׁ - קָלַח [-צמח יחיד] לְעַצְמוֹ נִקְרָא
 'עֵשֶׂב'.

עשב מזריע זרע. העשב עצמו אינו מזריע זרע, כי לאחר

טעם לקריאת 'ימים' בלשון רבים

(י) קרא ימים. למה כתב 'ימים' לשון רבים, וְהִלָּא רק ים
 אֶחָד [-ים אוקיינוס] הוא שהכתוב מדבר בו"י. אָלָא
 לפי שהים יש בו כמה מיני מים מחולקים זה מזה"ש, והא
 לך ראייה, שהרי טעמי הדגים משתנים לפי מקום עלייתם
 מן הים, ואֵינוֹ דוֹמָה טַעַם דָּג הַעוֹלָה מִן הַיָּם בְּעַפְּוֹ שבארץ
 ישראלִי לְטַעַם דָּג הַעוֹלָה מִן הַיָּם בְּאַסְפִּמְיָא [-בספרד],
 שאותו מין הדג, משתנה טעמו כשעולה במקום אחר (ב"ר
 ה' ח).

ההבדל שבין 'דשא' ל'עשב'

(יא) תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דְשָׂא עֵשֶׂב. הכתוב פתח 'תדשא
 הארץ' וסיים 'דשא עשב' ואין זה כפל לשון,
 כי 'דשא' ו'עשב' הם שני שמות נפרדים, לֹא 'דְשָׂא' הוא
 לְשׁוֹן 'עֵשֶׂב' וְלֹא 'עֵשֶׂב' הוא לְשׁוֹן 'דְשָׂא', אלא 'דשא' הוא
 פעולת התכסות הקרקע בצמחים, ואילו 'עשב' הוא שם

מז. ועל ריבוי מוצאי מימיו [שבאים מהרבה ימים ונחלים ההולכים אליו]
 אין לומר לשון רבים, אחר שכולם נכנסים לים אחד (גו"א).

מח. ולכן נאמר 'ימים' לשון רבים על הים הגדול, שבאים אליו כל
 הנחלים על סוגיהם (גו"א).

מט. הזכיר מקומות אלו שהדגים מצויים שם ביותר, כדאיתא בשמות
 רבה (ט' ח), בנוהג שבעולם בני אדם מוליכין סחורה למקום שצריכין
 להם, כלום מביאין מורייס [-שומן דגים] לאספמיה, דגים לעכו

(צל"ד).

ג. רא"ב.

נא. אמנם מצאנו שהצמח עצמו נקרא בשם כללי 'דשא' משום שבו
 מתכסית הקרקע, וכמו שהבגד ייקרא 'לבוש' ע"ש שבו נעשית פעולת
 הלבשה, אבל אין לומר על מין פרטי 'דשא פלוני'.

נג. אמר הכתוב 'דשא עשב', ללמדנו שהעשבים נבראו כלבוש מכוסה
 על פני הארץ, ולא קלח אחד לבדו (דע"י).